

АЛЕСЬ РАЗАНАЎ (нар. у 1947 г.)

Планаванне ўрокаў: Тэма Бацькаўшчыны ў лірыцы А. Разанава (1 гадз.). Традыцыйнае і наватарскае, адметнасць жанрава-стылёвых пошукаў, індывідуальны стыль паэта (1 гадз.).

Мэта ўрокаў: Паказаць своеадметнасць паэзіі мастака слова-наватара, засяродзіцца на асобных старонках яго біяграфіі.

Тып ўрокаў: Эўрыстычная гутарка з максімальным выкарыстаннем элементаў выразнага чытання і лекцыі.

1 урок.

Ход урока.

Уступнае слова настаўніка пра наватарскія тэндэнцыі, якія выявіліся ў сучаснай паэзіі: імкненне да змястоўнай шырыні, філасофскага асэнсавання падзей, да авалодання прынцыпамі мадальнай паэтыкі (авангардысцкая і постмадэрнісцкая плыні), пра Алеся Разанава як паэта-наватара.

Важным момантам уступнага слова павінна быць акцэнтацыя ўвагі вучняў на такім моманце біяграфіі (у падручніку біяграфічны матэрыял адсутнічае), як удзел падчас вучобы ў БДУ ў Мінску ў выступленнях студэнтаў беларускага аддзялення філалагічнага факультэта ў абарону беларускай мовы (1968 г.), за што і быў адлічаны з гэтай установы адукацыі. Давялося заканчваць вучобу ў Брэсцкім педагагічным інстытуце (1970 г.). Затым была служба ў войску, праца ў газеце “Літаратура і мастацтва”, выдавецтве “Мастацкая літаратура”, Скарынаўскім цэнтры. А. Разанаў быў галоўным рэдактарам цікавага часопіса “Крыніца”, які па не залежных ад яго прычынах спыніў сваю дзейнасць. Творы паэта перакладзены асобнымі кнігамі ў Грузіі, Балгарыі, Польшчы, Германіі. Паэт з юнацкіх гадоў вытрымліваў выпрабаванне абставінамі на вернасць сваёй Айчыне, матчынаму слову, на сапраўдны, а не ўяўны патрыятызм.

Першае пытанне – “Якія тэмы пераважалі ў ранняй паэзіі А. Разанава? У чым заключаецца наватарства паэта ў раскрыцці тэмы Радзімы?” – часткова раскрыта ў падручніку з дапамогай аналізу верша “Радзіма”, змешчанага ў зборніку “Назаўжды” (1974). Можна дапоўніць звесткі, якія там утрымліваюцца, паведамленнем пра тое, што для паэта Радзіма – гэта ўвесь акаляючы чалавека свет – прырода, птушкі, дрэвы, каханая дзяўчына, маці, якая даруе жыццё. Можна працытаваць у пацверджанне сказанага ўрывак з верша “Дрэвы” – твора, у якім сцвярджаецца адзінства і ўзаемапераходнасць розных формаў жыцця:

Вы нашы браты, якія

па нашых слядах не пайшлі.
Вы засталіся шумліва
расці ўвышыню і ўглыб,
каб рушылі мы шчасліва
дарогаю птушак і рыб¹ [1, с. 39].

Наватарства паэта ў раскрыцці тэмы Радзімы, думаецца, заключаецца ў тым, што ён абвяргае традыцыйнае “прадстаўленне” яе чытачу ў абліччы маці (амаль усе паэты), нявесты, жонкі (сімвалісты, выразней за ўсіх – Аляксандр Блок) і паказвае яе істотай, якая хоць і “высвечвала бяздонным дном”, “ведзьмавала туманом”, “летам бабіным звінела” (тут яшчэ ўсё зразумелае, яскрава паэтызаванае), але так і застаецца да канца загадкавай, непазнавальнай істотай (“І мне няўцям, адкуль ты ёсць, // адкуль пасля з’яўляцца будзеш”; “Твае не вызначыць мне межы // і не намацаць твой вотык”; “Ты ўся наводдалі заўсёды”). Апошняе паэтава выказванне, прыведзенае ў дужках, наводзіць на роздум: “А ці не з А. Блокам, аўтарам радка “Большое видится на расстоянии», у дадзеным выпадку салідарызуецца наш паэт?”

Другое пытанне – “Як вы разумееце тэрмін “філасофская” (інтэлектуальная) паэзія? Якімі рысамі яна адрозніваецца ад выяўленча-апісальнай?” – мае тэрэтычны “ўхіл”. Тэрміны “філасофская лірыка”, “інтэлектуальная лірыка” сінанімічныя і паказваюць на паэзію, якая арыентуецца на роздум, развагу, у якой пераважае думка, адцясняючы пачуццё на другі план. Гэта паэзія вечных тэм пра жыццё і смерць, чалавека і прыроду, хваляванне і ману, дабро і ліха і г.д. Яна адрозніваецца ад філасофіі, што трымаецца на абстрактных, лагічных разважаннях, сваёй вобразнасцю. Нават саму думку такая паэзія можа зрабіць аб’ектам асэнсавання. Некаторыя даследчыкі такую “роздумную паэзію” імянуюць тэрмінам “паэзія думкі” (“поэзия мысли” па-руску).

Узоры філасофскай лірыкі стварылі ў XIX стагоддзі рускія паэты Яўген Баратынскі і Фёдар Цютчаў, у беларускай, крыху пазней, – Максім Багдановіч – аўтар крылатых радкоў “Жыві і цэльнасці шукай. // Аб шыраце духоўнай дбай”.

Алесь Разанаў і ў ранні перыяд творчасці стварыў шэраг твораў-роздумаў, твораў-разважанняў, арыентуючыся на рэалістычны стыль. Сярод іх можна адзначыць верш “Чалавек” (1966), у якім у афарыстычнай форме, вобразна раскрываецца дарвінаўская тэорыя паходжання чалавека, працэс эвалюцыі “яшчэ не чалавека”, які змог узняцца на ногі, угледзец “дрымучымі вачамі вышыню” і стаць свядомай істотай. Твор гэты варта зачытаць настаўніку ці вучням. Ён – яскравае сведчанне таго, чым

---

¹ Разанаў Алесь. Танец з вужакамі. Выбранае. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1999. – 462 с.

адрозніваецца мысленне вобразамі ад навуковага мыслення сілагізмамі, паняццямі. Прыводзім гэты твор цалкам:

Касматы,
першабытны,
нізкалобы,
яшчэ не чалавек, упершыню
ён аглядзеў –
загадкавая спроба –
дрымучымі вачамі вышыню.
Яна цякла, палала, зіхацела,
уздрыгвала агеньчыкамі зор.
Ён разагнуўся мускулістым целам,
узняўся і – уражаны – замёр:
працяты невядомым запеветам,
апалены высокай сінявой,
нібы Атлант, –
нагамі ў планету
і ў нерухомы купал – галавой [1, с. 19]

Варта звярнуць увагу на характарыстычныя эпітэты, якімі надзелена першабытная чалавекападобная істота: **касматы, нізкалобы, дрымучымі вачамі, мускулістым целам**. Дзякуючы гэтым тропам, мы зрокава ўяўляем нашага даўняга продка. А ператварэнне яго ў першачалавека падкрэсліваецца гіпербалай: ён разагнуўся і, “нібы Атлант” (міфічны герой), нагамі ўпёрся ў планету, а ў “нерухомы купал” неба – галавой. Звернем увагу яшчэ на адзін момант: паэту было падчас напісання твора ўсяго 19 гадоў.

У вершы “Празорца” (1967) чытаем пранікнёныя радкі пра вызначальныя рысы, якія яднаюць мёртвых і жывых – адточаныя, пафіласофску шматзначныя: “Жаданне жыць... // Любоў і смага... // Што можа быць вышэй за іх?! // Беззапеветная адвага // з’яднала мёртвых і жывых” [1, с. 20]. А верш “Іх далячыні развялі...” (1970) поўнасьцю складаецца з радкоў – філасофскіх формулаў, сэнсавых рэбусаў, загадак, якія можна адгадаць толькі напружаннем розуму: “Сумуе ястраб па зямлі, // па вышыні сумуе клетка”; “не мае сэнсу сам палёт // без перашкодаў да палёту”; “Няхай пачатку страчан след – // Ляціць працяг, // і час у сведкі, // што знітаваны гэты свет // саюзам ястраба і клеткі” [1, с. 52]. Уважліва падумаем, якую ідэю даводзіць нам, чытачам, аўтар верша. Хутчэй за ўсё – гэта сцверджанне філасофскага тэзісу адзінства супрацьлегласцей у мастацкай, вобразнай форме: без вышыні не можа існаваць нізіна, не можа быць волі без стрымліваючых фактараў (саюз ястраба і клеткі), канца без пачатку, вытокаў.

Падсумаваць вынікі працы на першым уроку можна па дадатковых пытаннях: “Кім жа быў А. Разанаў у пачатку творчасці – традыцыяналістам ці наватарам?”; “Якія рысы рэалістычнага стылю ўласцівыя паэту?”; “Ці можна назваць А. Разанава паэтам-філосафам? Калі можна, дык з якімі аўтарамі такога ж кірунку ён стаіць побач?” Добра было б, каб ролю эфектнай канцоўкі выканалі прачытаных ці настаўнікам, ці вучнямі радкі верша “Адно сказаць, як пішацца – пішы...” пра складаны, драматычны працэс мастацкай творчасці, у якім, пры ўсім пры тым, пераважае “моцартаўскі” пачатак – натхненне, пачуццё. Не выпадковы ў сувязі з чым паўтор словазлучэння “як пішацца – пішы”:

Адно сказаць, як пішацца – пішы,
не мудрагеліць,
слухацца натхнення...
Кляймёныя адзнакамі душы,
тваімі стануць гэтыя імгненні.

Пішы –
і паслухмяная рука
накрэсліць знакі,
словы занатуе
і перадасць пульсацыяй радка
суіснасці пульсацыю крутую.

Магчыма, справядлівы меркаванні:
і тэму ўзняць,
і рух адлюстравіць...
Ды кожны раз тваё выратаванне
і клопат твой – як пішацца, пісаць
.....
Самаахвярны клопат бласлаўлены.
Не згіне свет з адмецінай душы...
Ёсць рацыя сказаць:
жыві натхнёна
і паўтарыць:
як пішацца – пішы [1, с. 53-54].